

Л. В. Сазанович

*Запорїзький державний медичний університет***МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ**

Розглядаються існуючі структурально-типологічні практики, використання яких надає науковцям можливість абстрагуватися від конкретики фольклорного матеріалу та вийти на рівень широких узагальнень.

Ключові слова: формальний аналіз, структуралізм, функція, наративний сегмент.

Анализируются существующие структурально-типологические практики, применение которых позволяет абстрагироваться от конкретики фольклорного материала и перейти на уровень широких обобщений.

Ключевые слова: формальний аналіз, структуралізм, функція, нарративний сегмент.

This paper analyzes existing structurally-typological practices, the application of which enables the researcher to abstract from the specifics of folklore material and go to the level of the broad generalizations.

Key words: formal method, formalism, structuralism, function, narrative segment.

Питання методології формального аналізу тексту, що належить до актуальних завдань фольклористики, багаторазово порушувалося у працях вітчизняних та зарубіжних науковців [1–13].

Предмет дослідження у цій статті – фольклорний текст, об'єкт дослідження – методологія формального аналізу тексту.

Серед розмаїття вже усталених наукових методів аналізу фольклорного тексту саме методологія формального аналізу викликає жвавий інтерес науковців: з одного боку, не вщухають нарікання щодо надто високого рівня абстрагування, а з іншого, як зауважує А. Рафаєва, саме ці методи дають можливість скласти покажчики елементарних фольклорних сюжетів, класифікувати елементарні сюжети й мотиви, створювати банки даних усіх варіантів фольклорного твору з урахуванням рубрик [8], визначати глибинні моделі організації фольклорного твору.

Успіхи сучасних досліджень структуральної фольклористики стали можливими завдяки теоретичним набуткам попередніх поколінь знавців літератури й фольклору, які наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. відчули гостру необхідність переходу від збирання фактів до їхнього аналізу та синтезу. Так, академік В. Перетц із приводу нових наукових горизонтів наголошує: головне завдання дослідника – вивчення «формального боку» твору, «того, «як» висловив поет свою ідею, а не того, «що» висловив він» [5, 221].

Перший практичний досвід формального аналізу презентовано В. Проппом у всевітньо відомій праці «Морфологія казки». Згідно з уявленнями В. Проппа, казковий сюжет можна змодельовати, а базовими концептуальними кванторами змісту чарівної казки постають генералізовані образи персонажів. Автор обирає «функцію» (термін теоретика російського формалізму В. Тинянова) одиницею аналізу казкової сюжетики. Далі В. Пропп установлює коло повторювальних функцій дійових осіб, кожній з яких присвоюється позначення. За допомогою цих функцій сюжет кожної казки фіксується у вигляді моделі з високим рівнем абстракції – лінійної синтагматичної послідовності функцій. В. Пропп пропонував визначати персонаж як «пучок функцій», вважаючи при цьому, що «номенклатура та атрибути дійових осіб належать до несталих величин казки» [7, с. 79]. Видатний фольклорист підкреслює, що одні й ті самі функції можуть здійснюва-

тися різними персонажами, а персонаж може виконувати різні функції. Визначивши найчастотніші групи синонімічних за суттю функцій, В. Пропп знаходить для кожної з них скорочене означувальне: «вихід»; «заборона»; «порушення»; «вивідування»; «видача»; «підступ»; «підсобництво» тощо (Переклад функцій українською мовою здійснено С. Росовецьким [9, с. 157]). Усього В. Пропп виділяє 31 функцію (дію) і 150 статичних елементів (суб'єктів та об'єктів дії), у комбінацію яких, на його думку, вписується практично будь-яка казка. На цій підставі виводиться поняття парадигми тексту і стверджується, що на найвищому рівні узагальнення всі чарівні казки індоєвропейців мають єдиний сюжет.

Широкого визнання ідеї В. Проппа набули лише в 60–70 рр. ХХ ст., коли під впливом успіхів структуральної лінгвістики з'явилися розвідки таких учених, як А. Дандіс, К. Бреммон та більш пізніх послідовників В. Проппа, таких як А. Греймас [1].

При цьому аналіз проводився на різних текстових рівнях. Приміром, К. Леві-Строс, Є. Кьонгас-Маранда, Є. Мелетинський досліджували «верхній», надабстрактний рівень метамови фольклорного тексту. Однак при цьому практично руйнується саме зв'язок із текстом. За цих обставин згадані праці враховуються, але детально не розглядаються в нашому дослідженні. Головна увага приділяється розвідкам, які мають методологічну значущість для текстологічного аналізу фольклорного тексту.

Отже, у моделі К. Бреммона виокремлюються шість функцій, які, на думку вченого, узагальнюють більш конкретні функції В. Проппа: погіршення; покращення; недостойна поведінка; покарання; заслуга; винагорода. К. Бреммон пропонує вважати функцією не тільки акцію персонажу, а й взагалі будь-яку подію, що трапляється з персонажами і де вони постають як суб'єкти чи об'єкти [11].

Х. Ясон у циклі праць, присвячених структурі фольклорних текстів, виділяє суб'єкт та об'єкт кожної дії або послідовності подій та розвиває модель, яка спирається на аналіз оповідання за ходами. Для того, щоб побудувати цю модель, авторка виділяє дві базові одиниці: акція та казкова роль, завдяки яким задається поняття функції. Функція розуміється тут як одиниця, що складається з однієї акції та двох абстрактних ролей – героя й дарувальника. Кожен із виконавців указаних ролей може бути і суб'єктом, і об'єктом цієї акції. Таким чином, функція має такий вигляд: Функція = Суб'єкт → Дія → Об'єкт. Елементи оповідання, що не відповідають опису ходу, розглядаються як зв'язки: інформаційні та перетворювальні. Отже, у моделі ізраїльської дослідниці більша частина виділених В. Проппом функцій потрапляє до розряду зв'язок. Насамперед це стосується трансформаційних зв'язок [13].

У монографії «Історичний розвиток структур і семантики казок» Б. Кербеліте автор пропонує одиницею наративного аналізу вважати елементарні сюжети, що класифікуються відповідно до намірів героя. За концепцією Б. Кербеліте, елементарні сюжети складаються з ініціальної ситуації, однієї або кількох акцій персонажів оповідання, серед яких вирізняються головна акція героя, що визначає весь елементарний сюжет, і завершальна ситуація. У кожному елементарному сюжеті беруть участь, як правило, дві чи більше дійових осіб (герой та антипод); також можлива участь другорядних персонажів, які, однак, не беруться до уваги на більш абстрактному рівні аналізу. Крім того, існує коло елементарних сюжетів, де антипода немає, а герой зіштовхується з певною закономірністю. Розподіл за ролями залежить від конкретної ситуації в оповіданні. На думку Б. Кербеліте, виокремлення та систематизація намірів або цілей головних героїв може бути підґрунтям для класифікації елементарних сюжетів [3].

С. Фотіно та С. Маркус у статті «Граматика казки» намагаються «накреслити можливість використання принципу полісемії художнього тексту з урахуванням вимог наукового аналізу цього тексту» [10, с. 275]. Для цього казки опису-

ються у вигляді послїдовностї сегментів-подїй. За допомогою операцїй семантичного прирївнювання, скорочення та об'єднання сегменти-подїї трансформуються в наративнї сегменти. Останнї описують оповїдання у досить загальному виглядї, що дає змогу визначити будову казки та виявити повтори, симетрїї тощо. На думку авторів розвїдки, «породжувальна типологїя забезпечує не лише єдиний, а й по сутї глобальний засїб порївняльної оцїнки структури народних оповїдань», яка також допомагає зрозумїти глибинний зв'язок мїж тенденцїями до симетрїї та повторами – «цих двох основ будь-якого народного наративу» [10, с. 313].

Отже, у розглянутих працях автори ведуть свїй пошук вїд синтагматичного аналізу до прагматичного чи семантичного.

Також заслуговують на увагу працї, присвяченї вирїшенню вузьких проблем у руслї ідей В. Проппа. Варто згадати, наприклад, статтю А. Дандїса, в якїй дослідник вїдзначає, що основу африканських казок про трїкстера становить змїщення вїд дружнїх вїдносин мїж двома персонажами до ворожнечї [12].

Плїдний досвїд формального вивчення фольклору накопичено представниками Центру типологїї та семїотики фольклору Росїйського державного унїверситету на чолї з С. Неклюдовим, А. Топорковим, А. Рафасвою та їн. Так, у працї «Сюжетно-мотивний склад росїйського епосу: моделї епїчного наративу» Н. Петров намагається визначити «загальний знаменник», навколо якого стягувалися б комплекси змїстовних одиниць. Автор висуває таку гїпотезу: билина вибудовується з простих фабульних елементів (елементарних сюжетів), якї під час формування епїчного тексту становлять своєрїдну їсторично-бїографїчну послїдовнїсть. Елементарнї сюжети, подїбнї за персонажною структурою (на рївнї ролей) і центральною акцїєю героя (на семантичному рївнї), групуються автором у сюжетнї типи, пов'язанї з певною топїкою, а сукупнїсть таких сюжетів формує моделї епїчного наративу. На думку Н. Петрова, набїр базисних сюжетів є певним «морфологїчним максимумом», вихїд за межї якого для носїїв епїчної традицїї є неможливим або обмежено можливим в умовах появи регїональних епїчних трансформацїй» [6].

Зазначимо, що бїльшїсть праць, якї спираються на «Морфологїю казки», присвяченї текстам бїльш складним, нїж казка, наприклад, у кїнематографї. Так, у монографїї Н. Зоркої викладенї результати аналізу бїльш нїж двох тисяч фїльмїв росїйського виробництва, створених протягом 1900–1910 рр. Авторка зазначає, що при всїй рїзноманїтностї матерїалу в кїнематографїчнїй драмї має місце досить частотна функцїя – зваблення і, вїдповїдно, спокусник. Поява саме цїєї постатї зумовлює подальшїй розвиток ситуацїї, саме вона є їнварїантом, який надає можливїсть визначити їншї повторюванї функцїї. Дослїдниця виокремлює двадцять чотири постїйнї функцїї [2].

У розвїдцї О. Новїк «Система персонажів росїйської чарївної казки» зрїднено спробу описати систему персонажів власне в тому виглядї, як вона представлена у чарївнїй казцї, незалежно вїд її «коренїв». До головних положень концепцїї О. Новїк належать такї: 1) розрїзнення двох рївнїв: рївня дїйових осїб або дїячїв (герой, шкїдник тощо) та рївня власне персонажів, тобто дїйових осїб у їхньому семантичному значеннї; 2) опис «*dramatis personae*» незалежно вїд тїєї ролї, яку вони виконують у сюжетї; 3) усї персонажї розглядаються як персонїфїкацїї певних якостей чи станїв. У трактуваннї О. Новїк семантичнї характеристики, якими надїляються персонажї, вїдповїдають конфлїктам, у яких персонажї беруть участь, а сам персонаж визначається як «...втілення тих семантичних ознак, якї створюють конфлїктнї ситуацїї і розкриваються в межах епїзоду або всього сюжету» [2, с. 125]. Інакше кажучи, персонаж розглядається тут як «пучок ознак», а не «пучок функцїй», як пропонував В. Пропп.

Таким чином, докладний огляд свїтового досвїду фольклористів щодо проблеми типового надає можливїсть зробити висновок, що з усїх їснуючих на цей

час підходів до аналізу фольклорного матеріалу саме формальні методи дають змогу визначити форми та механізм стереотипізації, а також виявити глибину моделі організації фольклорного тексту.

Бібліографічні посилання

1. **Греймас А.** Структурная семантика: Поиск метода / Альгирдас Ж. Греймас ; науч. ред. К. Акоюн ; пер. Л. Зимины. – М. : Академический Проект, 2004. – 368 с.
2. **Зоркая Н. М.** На рубеже столетий: у истоков массового искусства в России 1900–1910 годов / Н. М. Зоркая. – М. : Наука, 1976. – 318 с.
3. **Кербелите Б.** Историческое развитие структур и семантики сказок: на материале литовских волшебных сказок / Б. Кербелите ; отв. ред. В.М. Гацак. – Вильнюс : Вага, 1991. – 381 с.
4. **Новик Е. С.** Система персонажей русской волшебной сказки / Е. С. Новик // Структура волшебной сказки : сб. ст. ; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т высш. гуманитар. иссл. – М. : РГГУ, 2001. – С. 122–160.
5. **Перетц В. Н.** Нова метода вивчення казки / В. Н. Перетц // Етнограф. вісник. – 1930. – Кн. 9. – С. 187–195.
6. **Петров Н. В.** Сюжетно-мотивный состав русского эпоса: модели эпического нарратива : автореф. дис... канд. филол. наук : спец. 10.01.09 «Фольклористика» / Н. В. Петров. – М., 2007. – 26 с.
7. **Пропп В. Я.** Морфология сказки / В.Я. Пропп. – 2-е изд. – М. : Наука, 1969. – 168 с.
8. **Рафаева А. В.** Еще раз о структурно-семиотическом изучении сказки [Электронный ресурс] / А. Рафаева, Э. Рахимова, А. Архипова // Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика: виртуальная мастерская / руководитель мастерской С. Ю. Неклюдов. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/folklore/arhipovarafaeva.htm>.
9. **Росовецький С. К.** Український фольклор у теоретичному висвітленні : підруч. / С.К. Росовецький. – К. : Київ. ун-т, 2008. – 623 с.
10. **Фотино С.** Грамматика сказки / С. Фотино, С. Маркус // Зарубежные исследования по семиотике фольклора : сб. ст. ; сост. Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов ; пер. Т. В. Цивьян. – М. : Наука, 1985. – С. 275–315.
11. **Bremon C.** The Morphology of the French Fairy Tale: Ethical model / Claude Bremon // Patterns in Oral Literature [Текст] / [ed. by H. Jason, D. Segal]. – The Hague : P.: Mouton, 1977. – XII, 334 p.
12. **Dundes A.** The Making and Breaking of Friendship as a Structural Frame in African Folk Tales / Dundes Alan // Structural Analysis of Oral Tradition / ed. by P. Maranda and E. Kongas Maranda. – Philadelphia : Univ. of Pennsylvania Press, 1971. – P. 171–185.
13. **Jason H. A** Model for Narrative Structure in Oral Literature / Heda Jason // Patterns in Oral Literature ; [eds. Heda Jason and Dimitry Segal]. – Chicago, Ill. : Aldine, 1977. – P. 99–114.

Надійшла до редколегії 7.11.2012 р.

УДК 811.111+81'42

О. О. Саламатіна

Миколаївський національний аграрний університет

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Розглянуто стилістичні засоби різних рівнів, вжиті інтерв'юером та респондентом в англomовному інтерв'ю з метою максимально успішної реалізації їхніх комунікативних намірів та прагматичних настанов.

Ключові слова: комунікативний намір, прагматична настанова, лексичні засоби, морфологічні засоби, синтактико-стилістичні засоби, графічні засоби.

© О. О. Саламатіна, 2013